

A tanulmányok egy kisebb csoportja finn tudósokról szóló megemlékezéseket (Heikki Ojansuu, Op. 42.), köszöntéseket tartalmaz (Martti Rapola, Op. 16; Aulis J. Joki, Op. 31.).

KISS ANTAL

NEMES ZOLTÁNNÉ—GÁLFFY MÓZES—MÁRTON GYULA: **Torjai szójegyzék.** Sepsiszentgyörgy, 1974, 186 1.

Nem lenne könnyű eldönteni, hogy vajon a magyar nyelvtudomány megtett-e minden tőle telhetőt a nyelvjárások szókészletének összegyűjtése és tanulmányozása terén. Ha a XIX. század „felfedező” jellegű, majd nekilendülő, de még mindig első-sorban érdekességhajhászó tájszóközléseit, illetőleg Szinyei nagy szótárát tekintjük, úgy tűnik, nem kell elégedetlenkednünk. A XX. század azonban nem hozta meg a kellő folytatást: a nyelvészek figyelmének a történeti stúdiumok felé fordulása természetesen hozta magával, hogy sem a nyelvjárási szókincsgyűjtés nem tudott szélesebb körűvé és szervezettebbé válni, tudományos rangra emelkedni, sem a tájnyelvek lexikológiai kutatása nem vert igazán gyökeret nyelvtudományunkban.

Tudjuk persze, hogy a legnagyobbak látóköréből nem esett ki ez a terület sem: ismeretesek Gombocznak ide vonatkozó szavai és hatásuk Csúry Bálint Szamosháti szótárának létrejöttére. Ez a fecske azonban sajnos, ha nem is maradt éppen egyedül, csapatossá semmiképpen sem vált: huszadik századi regionális szótárainkat egy kezünk ujain megszámolhatjuk. Tudományosan megtervezett, módszeresen felgyűjtött, a legfontosabb nyelvjáróterületeket párhuzamba állító, korszerű magyar népnyelvi szótár nincs a kezünkben és félő, hogy összeállításához már elmúlt a legalkalmasabb lélektani pillanat. Örülhetünk, ha végre elkészül az Új Magyar Tájsszótár, amely egy medencébe gyűjti majd századunk kisebb-nagyobb tájszóközléseinek egyenetlen színvonalú, de bizonyára aranyrögöket is görgető szókincsfordalékát.

Hogy mit mulasztottunk el, és milyen értékek mennek feledésbe évtizedeink rohamos társadalmi-gazdasági átalakulása közepette, azt akkor sejtethetjük meg, ha egy-egy elzártabb vidék nyelvjárásából szókincs-mutatványt kapunk kézbe. Ilyen volt Imre Samu Felsőöri tájsszótára (1973. Akadémiai Kiadó), ilyenek főleg a romániai magyar nyelvterületről a kolozsvári kutatóktól feljegyzett közlések (főleg a NyIrK. kötetekben), és ilyen az a kis kötet is, amelyről most kívánunk szólni.

Egy kis város, Sepsiszentgyörgy múzeuma vállalta, hogy kinyomtassa a munkát, amelyet szerzői nem is szótárnak, csak „szójegyzék”-nek neveznek. Az előszóból — amelyet 1968-ban írt alá Gálffy Mózes és az azóta tragikusan elhunyt Márton Gyula — megtudhatjuk, hogy a ma Torja nevű, 6000 lakosú település négy, nyelvjárásilag nem is homogén községből alakult ki: a korábbi Altorja, Karatna, Volál és Feltorja összekapcsolásával.

A szójegyzék magva az a gyűjtemény, amelyet 1954 és 1966 között Nemes Zoltánné nyugalmazott tanítónő állított össze, és ajánlott fel később a kolozsvári egyetem magyar nyelvtudományi tanszékének. Hangtani és jelentéstani helyszíni ellenőrzés és kiegészítés után került sor a szótár megformálására és kinyomtatására Sepsiszentgyörgy nyomdájában.

Nyilvánvalóan a terjedelemmel való gazdálkodás magyarázza, hogy a szócikkek nem kaptak külön köznyelvi címszót, bár törekedtek rá, hogy a köznyelvhez legközelebb álló tájnyelvi alakváltozat legyen a szócikk élén. Az értelmezésben is a lehető legrövidebb megoldásra törekedtek, szófajjelölést csak a félreérthető esetekhez fűztek. Sajnálhatjuk, hogy a példamondatok egy része is áldozatul esett a terjedelem korlátainak: „helykímélés céljából csak olyankor iktattunk be példamondatot, amikor a jelentés megvilágítása vagy valamely sajátos nyelvjárási alak ezt elengedhetetlenné tette, illetőleg a nyelvjárás bensőségesebb megismertetése — szerintünk — megkívánta” (6). Ezt azért fájjalhatjuk, mert a mégis közölt példamondatok valóban nagyon szemléletesek, hangulatosak, nem egyszer humort, sajátos észjárást, látásmódot árulnak el.

A szorosabb értelemben vett tájszók mellett felvettek a szerkesztők a szótárba olyan szavakat is, amelyek másutt is élnek, de itt formájuk a nyelvjáráshoz igazodik vagy régies. Érzékeltetik a nyelvjárás és az irodalmi nyelv kölcsönhatását tükröző szóanyagot is.

Oldalakat lehetne megtölteni azokkal a szavakkal, amelyek egyediségükben, alakjukkal vagy jelentésükkel megfogják az olvasó szemét, önkéntelen társításokat indítanak el, a köznyelv vagy más területek egy-egy kifejezésével állnak párba, továbbgondolásra ösztökélnek. Ilyenre itt természetesen nem kívánunk kitérni, ez lenne egyik feladata nyelvjárási lexikológiánknak — ha ilyenről egyáltalán beszélhetnénk.

A szójegyzék olvasása során az az érzésünk támad, hogy egy rendkívül gazdag, sajátos színezetű, „naturális” népi szó- és fogalomkincs van itt együtt. Sok a belső keletkezésű elem, a hangutánzó, hangulatfestő, kicsinyítő-kedveskedő vagy becéző szóalak. A természet közvetlen tapasztalása, a társadalmi közösség meghitt viszonylatai tükröződnek ebben a nyelvben. Olykor szinte ősförmában bukkannak elő nagy népi íróink megcsodált kifejezései: nyilván itt van a forrásuk, a nép nyelve ma is híven őrzi százados kincseit.

Igen pontos a szótár fonetikai jelölése. Megszoktuk már, hogy a kolozsvári magyar nyelvjáráskutató iskola rendkívül szigorú jelölési módszerrel dolgozik, különösen ami a magánhangzók színárnyalatait illeti. Néha szinte már kételkedik benne, aki a terepről nem ismeri a helyzetet, hogy meg lehet-e különböztetni azokat a finom eltéréseket, amely jelöléseikből élénk rajzolódik. Elismerést érdemelnek azok a nyomdák is, amelyek vállalni tudják az árnyalatok jelölését: hazai nyomdáink — az Akadémiai Nyomda kivételével — aligha lennének képesek hasonló teljesítményre. A sepsiszentgyörgyi nyomda a fonetikai jelek többségét vállalni tudta, de azért néhány esetben magyarázatra volt szükség a jelöléshez (ezt sorolja fel a „Megjegyzések a szójegyzék hangjelöléséhez” cím alatt a 185—6. lap jegyzete).

A pontos fonetikai jelölés olykor elfedi a fonémikus viszonyokat: ott, ahol a címszó köznyelvi, fonologikus jelölése nem lehet segítségünkre. Az olyan eset, mint a *vacoktat* még világos, bár a jelentések (1. zaklat — *A kutya vacoktattya a csürkéket!*; 2. legény leányt fogdosással kacagásra késztet) nem terelik tudatunkat a köznyelvi *vacog* felé. Nehezebb a fonológiai „átírás” az olyan esetekben mint a *valakini rossz álmot lát* kifejezés, amely azt jelenti: valakiről rosszat álmodik. Pedig még példamondat is van hozzá: *Bartos Miklósnál rossz álmot láttam*. Ilyenkor a köznyelvi „fordítás” adhatná meg a fonológiai vagy morfológiai kulcsot.

A torjai szójegyzék becses darabja népnyelvi szókincsgyűjteményeinknek. Arról győz meg bennünket, hogy az erdélyi magyar falvak nyelvében még felbecsülhetetlen mennyiségű és értékű lexikális kincs van. Őszintén kívánjuk, hogy a Kolozsváron készülő erdélyi magyar tájszótár minél többet tudjon feltárni és megmenteni ebből a kincsből.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

